

กระบวนการพัฒนาปัญญาตามหลักอุทธรธรรม The Process of Intellectual Development According to the principle of Uddhi-dhamma

¹พระมหาทัฬหา ปิยวณโณ (แจ่มจรัส)

Phramaha Thappaya Piyavannno (Cheamchamrat)

²สุเทพ พรหมเลิศ

Sutep Promlert

³พระมหาสุกษณ์ สุกวาทธโน (แก้วมณี)

Phramaha Sooksan Sukhawattthano (Kaewmanee)

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

¹Corresponding author E-mail: boylovezaza345a@gmail.com

Received: December 27, 2022; **Revised:** December 29, 2022; **Accepted:** December 31, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาปัญญาในพระไตรปิฎก (2) เพื่อศึกษาหลักอุทธรธรรมในพระไตรปิฎก (3) เพื่อวิเคราะห์กระบวนการในการพัฒนาปัญญาตามหลักอุทธรธรรม ผลการวิจัยพบว่า

1) ปัญญา หมายถึง ความรู้ ความรอบรู้ในกองสังขารตามความเป็นจริง ปัญญา มี 2 ระดับ ได้แก่ โลเกียปัญญา และ โลกุตตรปัญญา ปัญญา มี 3 ประเภท ได้แก่ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และ ภาวนามยปัญญา

2) ในหลักอุทธรธรรมได้กล่าวถึงการเจริญทางปัญญา มี 4 ประการ ได้แก่ สัมปยุตตสังเสวะ สัทธัมมสวนะ โยนิโสมนสิการ และธัมมานุสัมปatti ปัญญา 2 ลำดับแรกเป็นปัญญาที่เกิดจากสุตมยปัญญา ส่วนโยนิโสมนสิการเป็นปัญญาที่เกิดจากจินตามยปัญญา ปัญญาทั้ง 3 เป็นโลเกียปัญญา สำหรับธัมมานุสัมปattiเป็นปัญญาที่เกิดจากภาวนามยปัญญา เป็นโลกุตตรปัญญา

3) การพัฒนาปัญญาตามหลักอุทธรธรรมเริ่มต้นจากการเห็นที่ถูกต้อง คือ การพัฒนาปัญญาตามหลักอุทธรธรรมนั้นมาจากการวิเคราะห์ว่า ปัญญาตามความหมายของอุทธรธรรมนั้น 2

ลักษณะ คือ ปัญญาภายหลัง (post-knowledge) หรือปัญญาที่มีมาก่อน (piori-knowledge) ปัญญาที่มีมาก่อนเป็นการอาศัยผู้อื่นทำให้เกิดมีขึ้น การเข้าใจปัญญาที่มีมาก่อนจากกุฏติธรรม 2 ข้อแรก แต่หากเป็นปัญญาที่มีภายหลังก็เกิดจากการปฏิบัติแล้วสร้างให้มีขึ้น และการพัฒนาปัญญาภายหลังมาจากกุฏติธรรม 2 ข้อหลัง

คำสำคัญ: กระบวนการ, การพัฒนาปัญญา, ปัญญา, หลักกุฏติธรรม

Abstract

The purposes of this research were 1) to study the wisdom in *Tipiṭaka*, 2) to study principle of *Vuḍḍhi-Dhamma* in *Tipiṭaka*, and 3) to analyze the process of intellectual development according to the principle of *Vuḍḍhi-Dhamma*. The research results were found as follows;

1 . The wisdom means knowledge, all round knowledge. The two levels of wisdom were *Lokiya-paññā*: worldly wisdom and *Lokuttara-paññā*: supramundane wisdom. The three types of wisdom were *Sutamaya-paññā*, *Cintamaya-paññā*, and *Bhāvanāmayapaññā*.

2 . *Vuḍḍhi-Dhamma* stated the virtues conducive to growth in wisdom which has four factors; *Sappurisaṃseva*, *Saddhammasavana*, *Yonisomanasikāra*, and *Dhammānudhammapaṭipatti*. The first two factors of wisdom were raised by *Sutamaya-paññā*, and *Yonisomanasikāra* was raised by *Cintamaya-paññā*, the three wisdom were brief in worldly wisdom. Then, *Dhammānudhammapaṭipatti* was raised by *Bhāvanāmayapaññā*, brief in supramundane wisdom.

3 . The Intellectual development according to the principle of *Vuḍḍhi-Dhamma* was begun with the right view, that is the development of wisdom according to the principle of maturity comes from the analysis that wisdom according to the meaning of *Vuḍḍhi-Dhamma* has two characteristics it is post-knowledge or *piori*- knowledge preexisting wisdom is dependent on others to create it understanding the preexisting wisdom from the first two virtues but if it

is later wisdom it arises from practice and then creates it and later development of wisdom comes from the latter two virtues

Key words: The Process, Intellectual Development, Wisdom, *Vuddhi-dhamma*

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา ไม่ได้เน้นที่ความเชื่อเหมือนศาสนาอื่น คำว่า “เป็นศาสนาแห่งปัญญา” หมายถึง คำสอนที่ประกอบด้วยเหตุผล ไม่มีการบังคับให้เชื่อตาม มีแต่แสดงไปตามเหตุผล ส่วนผู้ที่เชื่อหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับภูมิปัญญาของผู้คนเอง แม้แต่พระสารีบุตรเถระอัครสาวกผู้เลิศด้วยปัญญา ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า เชื่อในคำสั่งสอนของพระองค์หรือไม่ พระสารีบุตรเถระตอบ สรุปความได้ว่า “ผู้ที่ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจ ยังไม่บรรลุธรรมนั้น ย่อมเชื่อตามพระองค์ ส่วนท่านไม่เชื่อตาม ต่อเมื่อเห็นแจ้งด้วยปัญญาของตนเองแล้วจึงเชื่อ” (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 19 ข้อที่ 514 หน้าที่ 327, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ดังนั้น จึงตั้งปัญหาว่าทำไมพระสารีบุตรเถระ จึงตอบว่า ไม่เชื่อตามพระศาสดา ซึ่งการตอบของพระสารีบุตรสอดคล้องกับหลักในกาลามสูตรว่า อย่าปลงใจเชื่อเพราะผู้นี้เป็นครูของเรา (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 20 ข้อที่ 66 หน้าที่ 257, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

คำถามต่อมา คือ ถ้าไม่เชื่อตามพระศาสดาจะเชื่อใคร แล้วจะเชื่ออย่างไร ถ้าไม่เชื่อตาม พระศาสดาจะขัดแย้งกับหลักกัลยาณมิตตา (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 20 ข้อที่ 71 หน้าที่ 13, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หลักปรโตโฆสะ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 12 ข้อที่ 452 หน้าที่ 491, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หรือไม่ และที่สำคัญ คือ หลักอุทเทสิก 4 ซึ่งเริ่มจาก สปัปฺริสสังเสวะ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 311 หน้าที่ 286, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เป็นต้น จึงเกิดคำถามวิจัยว่า หลักศรัทธาในกระบวนการพัฒนาปัญญาเป็นอย่างไร ประเด็นต่อมา คือ การศึกษาค้นคว้าและการตีความในหลักพุทธธรรมของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จึงแตกต่างกันไปตามภูมิปัญญาของแต่ละบุคคล ความถูกผิดขึ้นอยู่กับระดับขั้นของความจริงนั้น ๆ การจะเข้าถึงความจริงระดับไหนขึ้นอยู่กับว่าคนเรามีปัญญาอยู่ในระดับไหน คนที่มีปัญยายังไม่แก่กล้า เมื่อมีผู้อธิบายหลักพุทธธรรมแตกต่างกันไปจากที่ตัวเองเข้าใจ อาจจะเข้าใจว่าอธิบายผิดมองว่าเป็นมิฉฉาทิฏฐิบุคคลได้ (สุนันท์ เพ็ชรพิรุณ, 2548) จุดมุ่งหมายของคำสอนเรื่องปัญญาในพระพุทธศาสนา คือ การสอนให้มนุษย์หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงในโลกด้วยวิธีการสร้างปัญญา ความทุกข์ของมนุษย์ในยุคปัจจุบันนี้เกิดจาก

ความเจริญก้าวหน้าทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ศาสนา ทุกด้านที่กล่าวมานั้นมุ่งเน้นไปที่ความเจริญทางด้านวัตถุมากกว่าการพัฒนาทางด้านจิตใจ ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นในสังคม ทั้งนี้เพราะคนในสังคมมีความเจริญทางด้านจิตใจน้อยไปหรือตามไม่ทันความเจริญทางด้านวัตถุ ทำให้คนในสังคมดำเนินชีวิตอยู่ท่ามกลางกระแสแห่งวัตถุนิยม แข่งขันและเอาเปรียบกันเพื่อความมั่งคั่งทางวัตถุหรือที่เรียกว่าตามทันแต่รู้ไม่เท่าทัน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546)

ปัญญาเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้การดำเนินชีวิต คือ การสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและภาวะที่เป็นไปต่าง ๆ ของจิตใจให้ดำเนินไปได้ด้วยคุณสมบัติของปัญญาเปรียบได้กับแสงสว่างส่องทางชี้บอกทางให้แก่บุคคล (จามงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, 2547) ซึ่งบุคคลควรได้รับการพัฒนาจนเกิดความรู้รอบรู้ รู้ดี รู้ชั่ว รู้เหตุ รู้ผล รู้คิด รู้พิจารณา รู้ตามความเป็นจริง ผู้ที่บรรลุเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า บุคคลที่พัฒนาตนแล้ว (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531) ผู้มีปัญญาย่อมมีวิถีทาง ดำเนินชีวิตที่ดีที่ถูกต้อง เป็นผู้ที่มีพร้อมจะรับฟังคำสั่งสอนแนะนำจากผู้อื่น เพราะผู้รู้เป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมายา และเป็นคนตรง (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 77 หน้าที่ 56, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ผู้มีปัญญาเปรียบดังผู้มีรัตนะ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 15 ข้อที่ 51 หน้าที่ 67, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เพราะปัญญามีคุณค่าที่ประเสริฐอย่างยิ่ง เปรียบเหมือน ผู้มีทรัพย์อยู่ภายในที่ไม่มีผู้ใดสามารถขโมยหรือช่วงชิงไปได้

พระพุทธศาสนา แบ่งปัญญาออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ โลกียปัญญาและโลกุตตรปัญญา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546) โลกียปัญญา เป็นปัญญาที่เกี่ยวข้องกับโลก มีกิเลสเป็นเครื่อง ยึดเหนี่ยวไว้ ส่วนโลกุตตรปัญญา เป็นปัญญาที่ไม่เกี่ยวข้องต่อโลก คือ เหนือกิเลส ตัณหา ปราศจากการปรุงแต่ง เป็นปัญญาของพระพุทธเจ้าและอริยบุคคลทั้งหลาย ดังนั้น การฝึกตนของบุคคลทั่วไป จึงเริ่มจากการพัฒนาเพื่อให้เกิดปัญญาระดับโลกียะเสียก่อน เพราะมนุษย์ส่วนมากยังต้องมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องต่อโลกไปตลอดจนชั่วชีวิต ผู้มีปัญญาในทางโลกจะมีผลทำให้การดำเนินชีวิตของผู้นั้นเป็นไปด้วยความสงบสุขและดีงามและพื้นฐานที่ดีที่สามารถพัฒนาขึ้นไปจนถึงระดับของโลกุตตรปัญญาได้อีกด้วย เพราะฉะนั้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ชาวพุทธควรให้ความสำคัญแก่การพัฒนาปัญญานี้ โดยหันมาพัฒนาทางด้านความจิตใจและคุณธรรมที่จะก่อให้เกิดปัญญาในทางโลก ส่งเสริมให้บุคคลมีจิตใจที่ดีงาม มีพฤติกรรมที่เหมาะสมซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินชีวิตที่ดี เมื่อมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข คือ โลกียปัญญา หรือปัญญาในทางโลกแล้ว หากมีโอกาสมนุษย์พึงกระทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์โดยการพัฒนาปัญญาในทางโลกนี้ให้สูงขึ้นไปอีก เพื่อเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ โลกุตตรปัญญา โดยการพัฒนาปัญญาที่ก่อให้เกิดผล คือ มรรค เพราะมรรคคือกระบวนการวิธีพัฒนามนุษย์ไปสู่การมีปัญญาจน กระทั่งไม่ต้องอาศัยอวิชชา ตัณหา อุปาทาน

ในการดำเนินชีวิต แต่เป็นการอยู่ด้วยปัญญาอย่างแท้จริง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2548)

บทความวิจัยนี้นำเสนอกระบวนการพัฒนาปัญญาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสนอแนวทางการแยกแยะปัญญาในทางพระพุทธศาสนา และแนวทางในการพัฒนาปัญญาตามหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญญาตามแนวพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาพุทธธรรมในพระไตรปิฎก
3. เพื่อวิเคราะห์วิเคราะห์กระบวนการในการพัฒนาปัญญาตามหลักพุทธธรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) โดยศึกษาค้นคว้าจากข้อมูลทางด้านเอกสารตามลำดับขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ ตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง
3. รวบรวมข้อมูลตามข้อ 1 และข้อ 2 แล้วนำมาเรียบเรียง เขียนบรรยายเชิงพรรณนา
4. นำเสนอผลงานการวิจัย

ผลการศึกษา

1. ปัญญาในพระไตรปิฎก ผลการศึกษา พบว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา ไม่ได้เน้นที่ศรัทธาเหมือนศาสนาอื่น คำว่า “เป็นศาสนาแห่งปัญญา” หมายถึง คำสอนที่ประกอบด้วยเหตุผล ไม่มีการบังคับให้เชื่อตาม มีแต่แสดงไปตามเหตุผล ส่วนผู้ที่เชื่อหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับภูมิปัญญาของผู้นั่นเอง แม้แต่พระสารีบุตรอัครสาวกผู้เลิศด้วยปัญญา ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า เชื่อในคำสั่งสอนของพระองค์หรือไม่ พระสารีบุตรตอบสรุปความได้ว่า “ผู้ที่ยังไม่รู้ไม่เข้าใจ ยังไม่บรรลุนิพพานนั้น ย่อมเชื่อตามพระองค์ส่วนท่านไม่เชื่อตามต่อเมื่อเห็นแจ้งด้วยปัญญาของตนเองแล้วจึงเชื่อ” (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 19 ข้อที่ 514 หน้าที่ 327, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ปัญญา จำแนกออกไปเป็นประเภทมากมายตั้งแต่ปัญญาหนึ่งเดียวถึงปัญญา 77 โดยใช้ชื่อว่า ปัญญาโดยตรงบ้าง โดยชื่อว่า ญาณ วิชา วิปัสสนา ปฏิสัมภีทา หรืออภิญญาบ้าง ในคัมภีร์ญาณวิภังค์ ท่านจำแนกญาณหรือปัญญาไว้ถึง 1-10 ประเภท กล่าวคือ จัดความรู้ทางวิญญาน 5 เป็นญาณ 1 จำแนกปัญญาเป็น 2 ประเภท เช่น โลกียปัญญาและโลกุตตรปัญญา เป็นต้น จำแนกเป็น 3 ประเภท เช่น สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และ ภาวนามยปัญญา เป็นต้น จำแนกเป็น 4 ประเภท เช่น ปฏิสัมภีทา 4 เป็นต้น (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 35 ข้อที่ 754 หน้าที่ 484-492, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) จัดสัมมาสมาธิมีองค์ 5 เป็นปัญญา 5 จัดอภิญญา 6 เป็นปัญญา 6 จัดญาณวัตถุ 77 เป็นปัญญา 7 จัดปัญญาในมรรค 4 ผล 4 เป็นปัญญา 8 จัดปัญญาในอนุปปพวิหาร 9 เป็นปัญญา 9 และ จัดทสพลญาณ 10 ประการของพระตถาคตเจ้าเป็นปัญญา 10 ในคัมภีร์ปฏิสัมภีทามรรค พระสารีบุตรจำแนกปัญญาไว้ 73 ประการ โดยเป็นปัญญาที่เกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตั้งแต่พระสาวกจนถึงพระพุทธเจ้า เรียกชื่อว่า ปัญญาญาณ 73 (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 31 ข้อที่ มาติกา หน้าที่ 1-6, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

หลักเกณฑ์ในการจำแนกปัญญาออกไปประเภทต่าง ๆ วิเคราะห์ได้ว่า ใช้หลักเกณฑ์คือ

1. จำแนกตามระดับขั้นของปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดขึ้นกับจิตชั้นกามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ และอรูปาวจรภูมิจัดเป็นโลกียปัญญา ปัญญาที่เกิดขึ้นกับจิตชั้นโลกุตตรภูมิจัดเป็นโลกุตตรปัญญา

2. จำแนกตามบ่อเกิดหรือที่มาของปัญญา เช่น ปัญญาที่เกิดจากการฟัง เรียกว่า สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิด เรียกว่า จินตามยปัญญา ปัญญาของผู้ที่เข้าสมาบัติเรียกว่า ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนา เรียกว่า วิปัสสนาญาณ หรือวิปัสสนาปัญญา

3. จำแนกตามประเภทของบุคคลผู้มีปัญญา เช่น สุขปัญญา ปัญญาของผู้ที่ยังต้องศึกษาใน ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา อสุขปัญญาปัญญาของผู้ที่ไม่ต้องศึกษาในไตรสิกขา คือ ปัญญาของพระอรหันต์ เนวเสขนาสุขปัญญา ปัญญาของบุคคลนอกจากพระเสขะและพระอเสขะ พุทธญาณ พระปัญญาญาณของพระพุทธเจ้า

4. จำแนกตามเรื่องต่าง ๆ ที่รู้ด้วยปัญญา เช่น วิชา 3 ความรู้แจ้งเรื่องอดีตชาติของตน เป็นต้น วิชา 8 ความรู้เรื่องวิปัสสนาญาณ เป็นต้น อภิญญา 6 ความรู้ยิ่ง ความรู้ด้วยปัญญา อันยิ่ง มีความรู้ ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ เป็นต้น ปฏิสัมภีทา 4 ความรู้ที่แตกฉานในอรรถ ธรรม ภาษา และปฏิภาณ สัพพัญญุตญาณพระญาณที่หยั่งรู้ธรรมทั้งปวง (พระสุตตัน จารุธมโม (เย็นใจ), 2560)

คำว่า “ปัญญา” มีความสำคัญต่อมนุษย์ เพราะเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ ถือว่าเป็นเครื่องมือในการจัดการที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา ด้านการเรียนรู้การใช้ชีวิต หากมนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างขาดปัญญาแล้ว จะทำให้เกิดพบกับปัญหาและความทุกข์มากมาย (เอื้อมอร ชลวร, 2553) ทุกคนที่เกิดมาทางพระพุทธศาสนาถือว่า ย่อมมีปัญญา ติดตัวมาเรียกว่า สขาทิกปัญญา เป็นปัญญาที่พร้อมมากับชาติกำเนิด เพราะการได้เกิดเป็นมนุษย์นี้มาด้วยอำนาจของกุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศล คือ เป็นกรรมที่กระทำด้วยความฉลาด เมื่อกุศลเป็นกิจของคนฉลาดก็แปลว่าเป็นกรรมของคนมีปัญญา นำให้เกิดมาเป็นมนุษย์จึงได้มีปัญญาที่เป็นตัวความฉลาดอันสูงยิ่งกว่าอายตนะนี้มาแต่กำเนิด เพราะฉะนั้นมนุษย์จึงมีปัญญาที่เป็นตัวความรู้ทั่วถึงที่เป็นตัวความฉลาดมาแต่กำเนิด (สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), 2550) ปัญญาอีกส่วนหนึ่ง คือ ปัญญาที่ได้จากการฝึกฝนและพัฒนาตนเอง และสามารถพัฒนาต่อไปได้ตลอดอายุขัยจนกระทั่งเกิดปัญญารู้แจ้งในสรรพสิ่งอันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาได้ ดังนั้น ปัจจัยที่จะเป็นบ่อเกิดของปัญญามี 3 ทาง คือ สุตมยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการฟัง) จินตามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการคิด) และ ภาวนามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการอบรม) (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 305 หน้าที่ 271, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

1. สุตมยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการเรียนรู้) หมายถึง ปัญญาที่เกิดจากการฟัง ได้แก่ ปัญญาที่เกิดจากการฟังมาจากผู้อื่น เช่น การศึกษาเล่าเรียนจากครู จากการอ่านหนังสือ จากการฟังบรรยายในกิจกรรมทางการศึกษา เป็นต้น ปัญญาประเภทนี้มีการพยายามแสวงหากันมากในปัจจุบัน เพื่อให้เกิดมีขึ้นแก่คนในประเทศชาติของตน มีปรากฏให้เห็นได้ทั่วไป เห็นได้จากการสร้างสถาบันการศึกษาในระดับต่าง ๆ มากขึ้น มีการจัดทำเป็นหนังสือตำราเรียน ตลอดจนการจัดให้มีโสตทัศนศึกษาขึ้นมากมาย ดังนั้น สุตมยปัญญา จึงมีความสำคัญมากต่อการพัฒนาตนเองและสังคม ผู้มีปัญญาประเภทนี้เมื่อได้รับการศึกษาดีจนจบปริญญา ในระดับต่าง ๆ แล้ว สามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการแสวงหาปัจจัยสี่ เอาไปประกอบอาชีพ เอาปัญญาระดับนี้ ไปแก้ปัญหาระเบิดการดำรงชีวิต แก้ไขปัญหาทางสังคมนำปัญญานี้ไปสมัครงานเพื่อเข้ารับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ และยังสามารถป้องกันเหตุร้ายต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา มนุษย์มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องแสวงหาปัญญาชนิดนี้และเป็นปัญญาที่ทำให้เกิดขึ้นได้ไม่ยาก ในสมัยปัจจุบัน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สุสฺสุสํ ลภเต ปญฺญํ” (พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี เล่มที่ 15 ข้อที่ 845 หน้าที่ 846, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) แปลว่า ฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญา ปัญญาประเภทนี้ จัดว่าเป็นโลกียปัญญา

2. จินตามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการคิดพิจารณา) หมายถึง ความรู้ที่สำเร็จจากการใช้ความคิด หรือการคิดอย่างเป็นกระบวนการ หรือเป็นการคิดแบบมีเหตุมีผล แล้วนำมา

ธรรมนั้นไปพิจารณาไตร่ตรองใคร่ครวญ หรือในทางพระพุทธศาสนาเรียกวิธีคิดแบบนี้ว่า เป็น การคิดแบบโยนิโส-มนสิการ คือ ลักษณะของผู้ที่ความคิดโดย แยกคายนั่น “จะเป็นผู้ที่มีความ ตรีภตรอง พังพินิจเพราะ ผู้มีปัญญา พังพินิจ แม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ประเสริฐกว่าผู้มี ปัญหารามไม่มีจิตตั้งมั่นที่มีชีวิตอยู่ตั้ง 100 ปี” (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 111 หน้าที่ 65, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ปัญญาประเภทนี้จัดว่าเป็นโลกียปัญญา

3. กาวณามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการภาวนา) ได้แก่ ปัญญาของผู้เข้าสมาบัติ เกิดมีได้ด้วยการเจริญสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน การเจริญสมถะทำให้บรรลุฌาน สมาบัติ 8 ปัญญาของท่านผู้เข้าสมาบัติ 8 ชั้นใดชั้นหนึ่งนี้เองเป็นกาวณามยปัญญาที่เกิดจาก สมถภาวนาและ การเจริญวิปัสสนาทำให้บรรลุอรियมรรคและอรियผล ปัญญาของพระ อริยบุคคลผู้เข้าผลสมาบัติเป็นกาวณามยปัญญาที่เกิดจากวิปัสสนาภาวนา วิธีการเจริญสมถะ ได้แก่ การเจริญกัมมัฏฐาน 40 อย่างใดอย่างหนึ่ง ได้แก่ กสิณ 10 อสุภะ 10 อนุสสติ 10 อัปป มัญญา 4 อาหาระปฏิกูลสัณญา จตุธาตวัญฐาน อรูป 4 วิธีการเจริญวิปัสสนา ได้แก่ การบำเพ็ญวิ สุทธิ 7 ให้บริบูรณ์ ปัญญาประเภทนี้จัดว่าเป็นโลกุตตรปัญญา

ปัญญาในทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นปัญญาที่รู้แจ้งเห็นแจ้งด้วยการผ่านสิ่ง เหล่านั้นมาจนเกิดความฝังใจในสิ่งนั้นโดยมิได้อาจลืมเลือนได้ เพราะฉะนั้น ปัญญาเหล่านี้เป็น ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการพิจารณาด้วยความใคร่ครวญและไตร่ตรองเป็นอย่างดีทางจิตใจ จน จิตใจนั้นเกิดความสังเวช เกิดความเบื่อหน่ายจนคลายกำหนดยินดีในสภาวะนั้น ๆ ที่เห็นความ เป็นไตรลักษณ์

2. หลักอุทฺทมิธรรมในพระไตรปิฎก ผลการศึกษา พบว่า คำว่า “อุทฺทมิธรรม” หมายถึง ธรรมเป็นเหตุให้เจริญรุ่งเรืองงอกงาม เป็นธรรมในการทำความดี ทำบุญกุศล เป็น หลักธรรมในการอุปการะให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง อุทฺทมิธรรมจึงเป็นหลักธรรมที่สอนเกิดความ เจริญงอกงามและรุ่งเรืองใน ทางโลก (โลกียธรรม) และทางธรรม (โลกุตตรธรรม) รวมทั้งยัง เป็นคุณธรรมให้ตนเองและผู้อื่นได้รับความเจริญรุ่งเรือง และยังเป็นการช่วยอุปการะแก่เพื่อน มนุษย์ให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองเป็นหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อความมีปัญญามากเป็นหลักธรรมที่ เกื้อกูลต่อการศึกษาเพื่อพัฒนาปัญญาให้เจริญขึ้น หรือเป็นเหตุแห่งความเจริญ อีกทั้งยังเป็นองค์ แห่งเครื่องบรรลุโสดา พระพุทธเจ้าตรัสกับพระสารีบุตรเถระว่า “ดีละ ดีละ สารีบุตร สัปปุริสสังเส วะ สัทธัมมัสสวนะ โยนิโสมนสิการ ธัมมานุธัมมปฏิบัติ เป็นองค์เครื่องบรรลุโสดา”(พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย เล่มที่ 19 ข้อที่ 1001 หน้าที่ 495, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และยังทำ ให้แจ้งโสดาปัตติผล อนาคามีผล และอรหัตตผล (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 31 ข้อที่ 3 หน้าที่ 543, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากพุทธพจน์จะเห็นได้ว่า หลักกฏฉิธรรมจะมีองค์ธรรมอยู่ 4 ประการ ได้แก่ สปัปฺริสสังเสวะ (การคบบัณฑิต) สัทธัมมัสสวนะ (การฟังพระสัทธรรม) โยนิโสมนสิการ (การทำในใจโดยแยบคาย) และ ฐัมมานุฐัมมปฏิบัติ (การปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม) (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 21 ข้อที่ 248 หน้าที่ 368, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยผู้ที่เป็นบัณฑิตที่ดีนั้นจะต้องคุณสมบัติของคนดีหรือสัตบุรุษที่เรียกว่า สปัปฺริสธรรม 7 ได้แก่ ฐัมมัญญู (รู้จักหลักการแห่งเหตุและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องต่อการดำเนินชีวิต การปฏิบัติของตนตามหน้าที่ต่าง ๆ อย่างมีเหตุและผล) อุตถัญญู (รู้จักจุดมุ่งหมายและรู้จักผล คือ ผลที่เกิดจากการกระทำมีประโยชน์และตรงตามเป้าหมายที่ตั้งมั่นไว้) อุตตัญญู (รู้จักตนว่ามีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา และปฏิภาณเท่าใดตาม หลักแห่งอารยวัฑฒิ 5) มัตตัญญู (รู้ประมาณในการรับปัจจัย 4 คือ เป็นผู้รู้จักความพอดีตามหลักแห่งมัชฌิมาปฏิปทาและหลักสันโดษ) กาลัญญู (รู้จักเวลาอันเหมาะสมที่จะประกอบกิจการงานต่าง ๆ อย่างถูกต้อง) ปริสสัญญู (รู้จักวิธีการเข้าหาประชุมชน) และปุกคฺคปโรปรัญญู (รู้จักเลือกคบคนให้ถูกต้อง โดยอาศัยความสามารถและคุณธรรม) สปัปฺริสสังเสวะนี้ จัดว่าเป็นปัญญาทางสุตมยปัญญาเป็นโลกียปัญญา

สัทธัมมัสสวนะ (การฟังพระสัทธรรม) ได้แก่ ปริยตีสัทธรรม (เป็นการศึกษาในหลักคำสั่งสอนในพระไตรปิฎกทั้งหมด โดยแยกประเภทได้ 9 ประเภท เรียกว่า นวังกสตัตุศาสน์ 9 ได้แก่ สุตตะ เคยยะ คาถา เวยยาकरणะ อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัปภูตธรรม และเวทัลลสะ) ปฏิยตีสัทธรรม (เป็นธรรมะอันเป็นหลักปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงสอน ได้แก่ การเจริญภาวนา โดยมีอริยมรรคมองค์ 8 ตามแนวทางแห่งไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา) และปฏิเวธสัทธรรม (เป็นธรรมะที่เป็นไปเพื่อการบรรลุสัจจะ คือ บรรลุโลกุตตรธรรมจากการปฏิบัติในไตรสิกขาให้สมบูรณ์) พระสัทธรรมทั้ง 3 ประการดังกล่าวมาแล้วจัดอยู่ในสัทธรรม 7 ได้แก่ เป็นผู้มึศรัทธา (คือมีความเชื่อและความเลื่อมใส) เป็นผู้มึหิริโอดตปปะ (มีความละอายและเกรงกลัวต่อบาป) เป็นพหูสูต (เป็นผู้ที่ศึกษาเล่าเรียนมาก ฟังมาก) เป็นผู้ปรารภความเพียร (เป็นผู้ที่ปรารถนาในความไม่ประมาท มีความวิริยะอุสาหะในการทำมาดี และละเว้นความชั่วทั้งปวง) เป็นผู้มึสติมั่นคง (เป็นผู้มึสติไม่วอกแวกไปในทางอกุศล มั่นเจริญสติปฏิฐาน 4 อยู่เสมอ) และเป็นผู้มึปัญญา (เป็นผู้ที่เข้าไปรู้เห็นแจ้งในสัจธรรมความจริงของสังขารชั้นธัว มีการ เกิดดับ) สัทธัมมัสสวนะ นี้จัดว่า เป็นปัญญาทางสุตมยปัญญา เป็นโลกียปัญญา

โยนิโสมนสิการ หมายถึง การพิจารณาอย่างถูกต้องเหมาะสม (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 13 ข้อที่ 24 หน้าที่ 27, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การคิดให้รอบคอบ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 12 ข้อที่ 357 หน้าที่ 394, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การไตร่ตรองให้รอบคอบ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 20 ข้อที่ 135 หน้าที่ 117, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การพิจารณาโดยการสำรวจอินทรีย์ทั้ง 5 (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย

เล่มที่ 12 ข้อที่ 23 หน้า 22, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ความตั้งใจมุ่งมั่นเพียรปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรม (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 35 หน้า 44, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การพิจารณาสาเหตุตามปัจเจกซึ่งเป็นเหตุเกิดปัญญา (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 10 ข้อที่ 57 หน้า 31, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การใช้ความคิดอย่างถูกวิธี การใส่ใจใคร่ครวญ การพิจารณาโดยอุบายวิธีที่แยบคายและการคำนึงถึงธรรมอย่างถูกวิธีถูกทาง (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 149 หน้า 109, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยมีรูปแบบวิธีคิด 10 วิธี ได้แก่ วิธีคิดแบบหาเหตุปัจจัย วิธีคิดแยกส่วนประกอบ วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ วิธีคิดแบบอริยสัจ วิธีคิดแบบอรรถสัมพันธ์ วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออก วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน) และวิธีคิดแบบวิวัชชวาท (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2549) โยนิโสมนสิการ จึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการพัฒนาปัญญา เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากภายในจิต เป็นตัวสนับสนุนกระบวนการภายนอกที่ได้กล่าวมาแล้ว คือ สัมปยุตตสังเสวกับสัทธัมมัสสวนะ โยนิโสมนสิการ มีหน้าที่ 2 ระดับ คือ ระดับกุศลภาวนา กับ ระดับปัญญาภาวนา หรือ ระดับโลกียปัญญากับระดับโลกุตตรปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ที่มุ่งนำไปใช้เพื่อประโยชน์ให้กับตนเองและผู้อื่น โยนิโสมนสิการ นี้จัดว่าเป็นปัญญาทางจินตตามยปัญญา เป็นโลกียปัญญา

ธัมมานุธัมมปฏิบัติ หมายถึง การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 311 หน้า 286, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลัก เช่น หลักธรรมย่อยสอดคล้องกับหลักธรรมใหญ่ แล้วเข้าแนวกับธรรมที่เป็นจุดมุ่งหมาย ปฏิบัติถูกต้องตามกระบวนการธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551) การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม คือ การปฏิบัติธรรมถูกหลักการดำเนินชีวิตถูกต้องตามธรรม หรือการปฏิบัติธรรมให้ถูกหลัก ถูกความมุ่งหมาย ธรรมข้อนี้เป็นเรื่องการปฏิบัติมีอยู่ 2 นัยด้วยกัน คือ การปฏิบัติธรรมตามฐานะของตน คือ มองดูฐานะของตนว่า ควรจะปฏิบัติอย่างไรจึงปฏิบัติอย่างนั้น เช่น สำหรับฆราวาส การปฏิบัติธรรมสมควรแก่การเป็นฆราวาส สำหรับภิกษุสงฆ์ควรปฏิบัติตามความเป็นพระสงฆ์ด้วยศีลวินัยที่ควรรักษา และการปฏิบัติสมควรแก่ธรรม คือ การปฏิบัติธรรมถูกหลัก ทำให้ข้อปฏิบัติย่อยเข้ากันได้และ สอดคล้องกัน ส่งผลแห่งหลักการใหญ่เป็นไปเพื่อจุดหมายที่ต้องการ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2549) การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เป็นข้อที่ควรฝึกฝนให้มีปัญญาที่จะสามารถเลือกหลักธรรมให้ถูกกับบริบทที่เกี่ยวข้อง หากเลือกหลักธรรมผิดกับบริบทที่กำลังสนใจอาจส่งผลเสียมากกว่าผลดีซึ่งเปรียบได้กับการเลือกใช้ยาที่ไม่ถูกกับโรค ดังนั้น การพัฒนาปัญญาให้สมบูรณ์จำเป็นต้องฝึกการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมนี้ จัดว่าเป็นปัญญาทางภาวนามยปัญญา เป็นโลกุตตรปัญญา

3. วิเคราะห์กระบวนการในการพัฒนาปัญญาตามหลักวุฒิธรรม ผลการศึกษา พบว่า ปัญญาเกิดขึ้นได้ ดังนี้

3.1 ปัญญาที่มีมาก่อน (piori-knowledge) เป็นปัญญาที่มีมาก่อน เป็นการอาศัยผู้อื่นทำให้เกิดมีขึ้น การเข้าใจปัญญาที่มีมาก่อนจากวุฒิธรรม 2 ข้อแรก คือ สัมปรีชสังเสวะ (การคบบัณฑิต) สัทธัมมัสสวนะ (การฟังพระสัทธรรม)

3.2 ปัญญาภายหลัง (post-knowledge) หรือ แต่หากเป็นปัญญาที่มีภายหลังก็เกิดจากการปฏิบัติแล้วสร้างให้มีขึ้นและพัฒนาปัญญาภายหลังมาจากวุฒิธรรม 2 ข้อหลัง คือ โยนิโสมนสิการ (การทำในใจโดยแยบคาย) และ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ (การปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม)

อภิปรายผลการวิจัย

ปัญญาในพระไตรปิฎก พบว่า ปัญญา หมายถึง ความรู้ กิริยาที่รู้ รู้ทั่ว รู้ซึ่ง รู้ในสิ่งที่ควรรู้ ความรอบรู้ในกองสังขารการมองเห็นตามสภาพที่เป็นจริง ปัญญาจึงเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นได้หลายทาง เช่น การศึกษาเล่าเรียน การฟัง การสนทนา การปฏิบัติ และการสังเกต เป็นต้น ในทางพระพุทธศาสนาปัญญา ยังหมายถึง ญาณ มีความหมาย 73 ความหมาย เช่น ปัญญาในการทรงจำธรรมที่ได้สดับมา ชื่อว่า สุตมยปัญญา ปัญญาในสภาวะที่กำหนดรู้ เป็นต้น ยังมีคำไวพจน์ที่เป็นชื่อของปัญญา เช่น สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมปชัญญะ ธรรมวิจย วิมังสา ญาณ วิชชา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาบารมี และปัญญาขันธ ซึ่งคำเหล่านี้จะทำหน้าที่ในบริบทเช่นเดียวกับปัญญาในทางพระพุทธศาสนาได้จำแนกปัญญาไว้หลายประเภท เช่น ปัญญามี 2 ประเภท ได้แก่ โลเกียปัญญาและโลกุตตรปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับวิทยานิพนธ์ (พระสุทัศน์ จารุธมโม (เย็นใจ), 2560) เรื่อง วิเคราะห์การพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ปัญญาในระดับโลกียปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการฟังและการคิด ส่วนปัญญาในระดับโลกุตตรปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนาภาวนา ปัญญามี 3 ประเภท ได้แก่ สุตมยปัญญา (ปัญญาที่ได้จากการฟังผู้อื่นสำเร็จด้วยอำนาจการฟัง) จินตามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการความคิดของตนเอง) และภาวนามยปัญญา (ปัญญาที่อุปปนาสมาธิอันสำเร็จด้วยอำนาจภาวนา) และมี 4 ประเภท ได้แก่ ปัญญาที่เข้าไปรู้ในทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ปัญญาจะมีลักษณะการรู้แจ้งสภาพธรรม เป็นลักษณะ มีการกำจัดความมีตน เป็นกิจ มีความไม่หลงจากความเป็นจริง เป็นผล และมีสมาธิ เป็นเหตุใกล้

หลักวุฒิธรรมในพระไตรปิฎก พบว่า วุฒิธรรม หมายถึง ธรรมเป็นเหตุให้เจริญรุ่งเรืองงอกงาม เป็นธรรมในการทำความดี ทำบุญกุศล มีองค์ประกอบ 4 ประการ ได้แก่ การคบบัณฑิต การฟังพระสัทธรรม การพิจารณาโดยแยบคาย และการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม องค์ธรรม

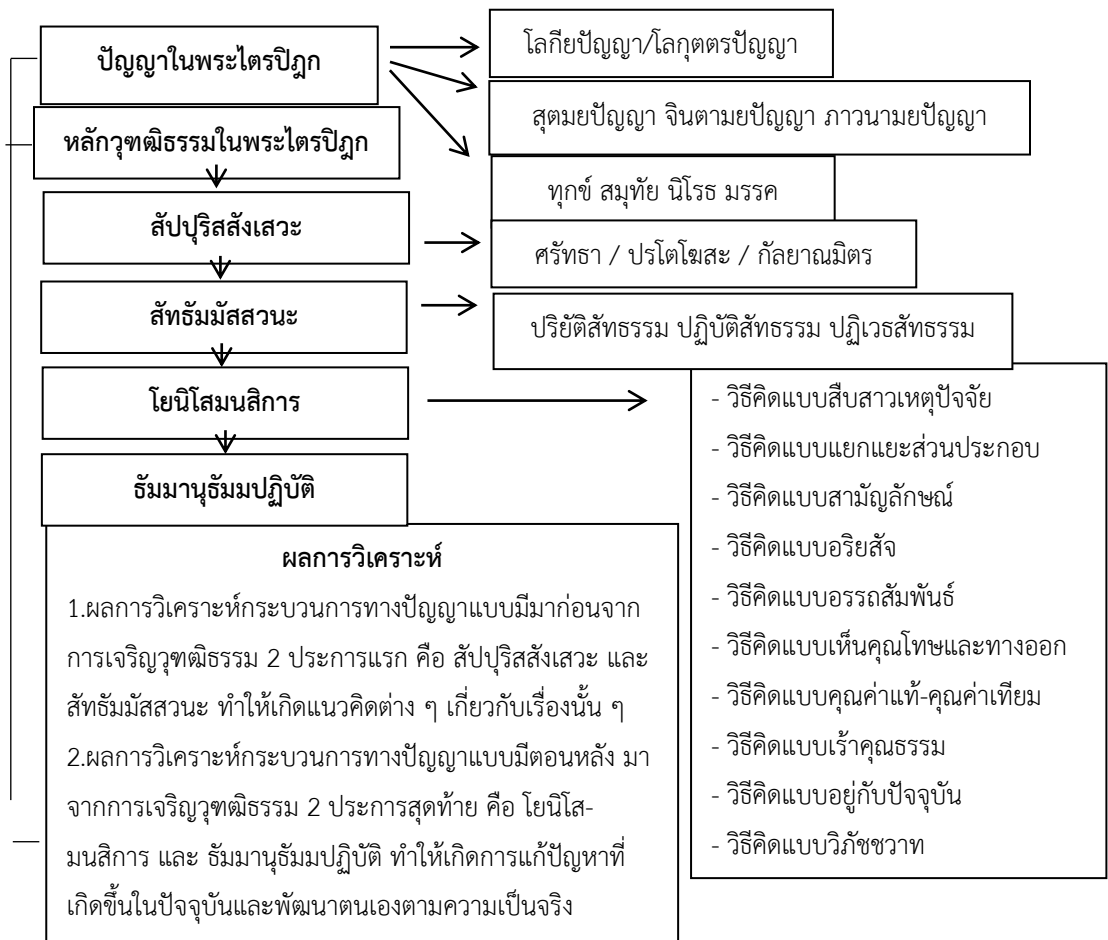
ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ต่างก็มีคุณสมบัติเฉพาะแต่ละองค์ธรรม กล่าวคือ คุณสมบัติของสัตว์บุรุษ มี 7 ประการ ได้แก่ รู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้บุคคล และรู้ชุมชน ที่ทำให้บุคคลทั้งหลาย ยกย่องสนับสนุนซึ่งสอดคล้องกับวิทยานิพนธ์ (ทวีศักดิ์ สุขกมล, 2560) เรื่อง การใช้หลักสัปปุริสธรรมในการบริหารงานของเทศบาลตำบลป่าไผ่ อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การกระทำตามคุณธรรมทั้ง 7 ประการนั้นเป็นการประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสมและถูกต้องดังาย่อม นำประโยชน์มาสู่ตนเองและผู้อื่น ส่วนการฟังพระสัทธรรม ได้แก่ ปริยัติสัทธรรม ปฏิบัติสัทธรรม และปฏิเวธสัทธรรม สำหรับโยนิโสมนสิการมี 10 วิธี ได้แก่ แบบหาเหตุปัจจัย แยกส่วนประกอบ สามัญลักษณ์ แบบอริยสัจ แบบอรรถสัมพันธ์ แบบเห็นคุณโทษและทางออก แบบเจ้าคุณธรรม แบบอยู่กับปัจจุบัน และแบบวิภาษวาทและธัมมานุธัมมปฏิบัติ ด้วยการนำหลักธรรมที่ได้ศึกษามานำไปปฏิบัติตามสมควรแก่ธรรม

วิเคราะห์กระบวนการพัฒนาปัญญาตามหลักกุศลธรรม พบว่า กระบวนการพัฒนาปัญญาที่จะทำให้เกิดธรรมที่ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองได้นั้น จะต้องเริ่มมาจากการเข้าไปหาสัตว์บุรุษ แล้วก็ขอฟังธรรมจากท่านผู้รู้ เมื่อได้ฟังธรรมของท่านผู้รู้แล้วก็พิจารณาโดยแยกคายใคร่ครวญวิเคราะห์หาความจริงด้วยเหตุและผล เห็นคุณและโทษ แล้วก็ลงมือปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่หลักธรรมนั้น ๆ นี่เป็นกระบวนการในการพัฒนาเพื่อให้เกิดปัญญาตามหลักกุศลธรรม ดังนั้น กระบวนการในการพัฒนาตามหลักกุศลธรรม นั้นมีขั้นตอนที่เป็นระบบอย่างชัดเจน ไม่ลุ่มลึก สลับซับซ้อนจนเกินไป บุคคลทั่วไป สามารถนำหลักปฏิบัติตามกระบวนการพัฒนาปัญญาด้วยหลักกุศลธรรม 4 นี้ไปใช้ปฏิบัติได้ กระบวนการทั้ง 4 มีความเชื่อมโยงกัน โดยเฉพาะในเรื่องของโยนิโสมนสิการนั้นนับว่าเป็นฐานที่ทำให้เกิดปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับวิทยานิพนธ์ (อลิษา ตรีโรจนานนท์, 2560) เรื่อง การใช้กระบวนการทางปัญญาตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อการรู้เท่าทันสื่อของพระสงฆ์ไทย พบว่า หลักโยนิโสมนสิการเป็นกระบวนการสำคัญที่ใช้ในการปรับพื้นฐานทางความคิดเมื่อได้รับสื่อและการใช้ความเชื่อเพื่อนำไปสู่ปัญญา

ในพระไตรปิฎกมีพุทธสาวกและพุทธสาวิกาที่นำมาเป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นคุณสมบัติตามหลักธรรมในกุศลธรรมและปัญญา คือ หลักสัปปุริสธรรมเป็นปัญญาทางสุตมยปัญญา เช่น พระรัฐบาลเถระ อุบัติสสะ (พระสารีบุตร) และนางวิสาขา หลักสัทธัมมัสสวนะ เช่น ยสกุลบุตร ปัญจวัคคีย์ และพระองค์สิมมาเถระ ส่วนโยนิโสมนสิการ เป็นปัญญาทางจินตมยปัญญา เช่น พระราธเถระ พระเขมาเถรี และพระกุลทลเกสียเถรี สำหรับธัมมานุธัมมปฏิบัติ เป็นปัญญาทางภาวนามยปัญญา เช่น พระมาโกฏิเถระ เป็นต้น หลักธรรมทั้ง 4 ประการนี้จะเห็นได้ว่า สัปปุริสสังเสวะ สัทธัมมัสสวนะ และโยนิโสมนสิการ เป็นโลกียปัญญา ส่วนธัมมานุธัมมปฏิบัติเป็นปัญญาทางโลกุตตรธรรม

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

เมื่อบุคคลได้ศึกษาปัญญาและหลักวุฑฒิธรรมตามแนวทางพระไตรปิฎกแล้ว ทำให้เกิดความรู้ใหม่จากการวิจัย สามารถนำเสนอเป็นแผนภาพ ดังนี้

แผนภาพที่ 1 แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ของการศึกษาปัญญากับหลักวุฑฒิธรรมในพระไตรปิฎก

จากแผนภาพที่ 1 สรุปได้ว่า ปัญญาเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความเจริญงอกงามแห่งชีวิต ปัญญามี 3 อย่าง ได้แก่ สุตมยปัญญา (เป็นปัญญาที่เกิดจากการฟังและศึกษาเล่าเรียนได้จากการได้คบกับบัณฑิตและได้ฟังคำสอนจากท่าน) จินตามยปัญญา (เป็นปัญญาที่เกิดจากการคิดพิจารณาไตร่ตรองตามสิ่งที่ได้ฟังหรือเล่าเรียนมาอย่างใคร่ครวญด้วยเหตุและผล) ปัญญาทั้ง

2 นี้จัดเป็นโลกียปัญญา และ ภาวนามยปัญญา (เป็นปัญญาที่เกิดจากภานภาวนา เจริญกัมมัญฐาน ด้วยการนำหลักคำสอนนั้นไปปฏิบัติตาม ปัญหานี้จัดเป็นโลกุตตรปัญญา เมื่อผู้ที่นำความรู้และความเข้าใจในเรื่องของปัญญาและหลักกฏธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตแล้วย่อมทำให้ชีวิตของบุคคลนั้นเจริญงอกงาม

สรุป

ปัญญา หมายถึง ความรู้ รู้ในสิ่งที่ควรรู้ รู้ที่จะจัดการ รู้ในกองสังขาร การมองเห็นตามสภาพความเป็นจริง ในทางพระพุทธศาสนาปัญญายังหมายถึง ญาณ สุตมยปัญญา สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมปชัญญะ ธรรมวิจย วิมังสา ญาณ วิชชา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาบารมี และปัญญาขันธ ซึ่งคำเหล่านี้จะทำหน้าที่ในบริบทเช่นเดียวกับปัญญา ปัญญาในทางพระพุทธศาสนาได้จำแนกปัญญาไว้หลายประเภท เช่น ปัญญามี 2 ประเภท ได้แก่ โลกียปัญญา และโลกุตตรปัญญา ปัญญามี 3 ประเภท ได้แก่ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา ภาวนามยปัญญา และปัญญาในทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นปัญญาที่รู้แจ้งเห็นแจ้งในอริยสัจ 4 ด้วยการผ่านสิ่งเหล่านั้นมาจนเกิดความพึงใจในสิ่งนั้นโดยมิได้อาจลืมนั่นได้ เพราะปัญญาเหล่านี้เป็นปัญญาที่เกิดขึ้นจากการพิจารณาเป็นอย่างดีทางจิตใจ จนจิตใจนั้นเกิดความสังเวชและเบื่อหน่ายจนคลายกำหนดยินดีในสภาวะนั้น ๆ ที่เห็นความเป็นไตรลักษณ์

หลักกฏธรรม เป็นธรรมที่เป็นเหตุให้เจริญรุ่งเรืองงอกงามในการทำความคิด ซึ่งสอดคล้องกับวิทยานิพนธ์ (พระสูตรฐ อธิปญโญ (ศิลาศิลป์) ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบโรงเรียนพุทธศาสนานานาชาติตามหลักกฏธรรม พบว่า กระบวนการเรียนการสอนทางพระพุทธศาสนาที่เด่นชัดที่เป็นหลักธรรมสำหรับเอามาประกอบในการพัฒนาหรือสร้างความเจริญหรือพัฒนาคนก็คือหลักกฏธรรม หรือเรียกว่า ปัญญาธรรม แปลว่า ธรรมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา มีองค์ประกอบ 4 ประการ ได้แก่ สัปปริสสังเสวะ สัมมัสมัสสวะ โยนิโสมนสิการ และธัมมานุธัมมปฏิบัติ องค์ธรรม 2 ลำดับเป็นปัญญาที่เกิดขึ้นจากสุตมยปัญญา ส่วนโยนิโสมนสิการเป็นปัญญาที่เกิดขึ้นในจิตใจเป็นจินตามยปัญญา องค์ธรรมทั้ง 3 เป็นปัญญาทางโลกียปัญญา สำหรับธัมมานุธัมมปฏิบัติ เป็นปัญญาที่เกิดขึ้นจากการภานภาวนาที่เรียกว่า ภาวนามยปัญญา เป็นปัญญาทางโลกุตตรปัญญา องค์ธรรมทั้ง 4 ประการนี้เป็นองค์ธรรมที่ช่วยทำให้เกิดกระบวนการในการพัฒนาปัญญาโดยอาศัยหลักกฏธรรมเป็นมูลฐาน เพราะการพัฒนาปัญญาได้นั้นจะเริ่มต้นจากการความเห็นที่ถูกต้อง คือ ศรัทธา เป็นปฐมบทเบื้องต้นในตัวครู (กัลยาณมิตร) แล้วเข้าไปขอศึกษาหาความรู้หรือฟังคำสอน ในระหว่างที่ฟังคำสอน ก็พิจารณาไตร่ตรองด้วยเหตุและผลอย่างแยบคายภายในใจตามคำสอนนั้นจนเกิดความรู้แจ่มแจ้งแล้วลงมือปฏิบัติตามจนเกิดปัญญา นี่เป็นกระบวนการในการพัฒนาปัญญาตามหลักกฏธรรม ปัญญา

จึงมีความสำคัญและจำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกคนไม่ว่ายุคใดสมัยใด ยิ่งในสังคมปัจจุบันด้วยแล้ว จะเห็นได้ว่า มีสื่อการเรียนรู้มากมาย หากบุคคลเราเสปสไปไปในทางที่ไม่ถูกต้อง บุคคลนั้นก็มี ความเห็นที่ผิด ๆ ที่เรียกว่า มิจฉาทิฏฐิ ตามไปด้วย ฉะนั้น บุคคลจะเกิดปัญญาได้จะต้องเรียนรู้ และเข้าใจอย่างถูกต้องที่เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ ดังนั้น การที่จะพัฒนาปัญญาได้จะต้องมีความเห็น ที่ถูกต้องและเหมาะสม พิจารณาใคร่ครวญให้ดีในสิ่งที่ได้เรียนรู้ แล้วนำความรู้นั้นไปใช้ในทางที่ ถูกต้อง เพื่อจะได้นำปัญญานั้นไปใช้ในการดำเนินชีวิตไปได้อย่างถูกต้องและอยู่อย่างสงบสุข

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

การวิจัยในครั้งนี้สามารถนำความรู้เรื่องของปัญญาทั้งทางโลกและทางธรรม จาก ความรู้ที่ได้จากการศึกษาเรื่องหลักธรรมในพุทธธรรม และกระบวนการพัฒนาปัญญากับหลัก พุทธธรรมไปปรับในด้านการศึกษาล่าเรียน การสอน การฝึกอบรม และการดำเนินชีวิตได้อย่าง ถูกต้องและเหมาะสมเป็นอย่างดี

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยขอเสนอแนะเชิงวิชาการเกี่ยวกับประเด็นที่น่าสนใจและนำไปศึกษาไว้ 2 ประเด็น คือ

1) วิเคราะห์กระบวนการพัฒนาปัญญาตามหลักสติปัญญาได้หรือไม่อย่างไร เพื่อจะ ได้ทราบว่า กระบวนการพัฒนาปัญญานี้นำไปใช้กับการพัฒนาปัญญาตามแนวทางแห่งโลกุตตร ธรรมได้

2) วิเคราะห์กระบวนการพัฒนาปัญญาสามารถนำไปใช้กับการเจริญกัมมัฏฐานได้ อย่างไรเพื่อจะได้นำแนวทางที่ได้ศึกษานี้ไปใช้พัฒนาการปฏิบัติธรรมให้เจริญก้าวหน้าได้

เอกสารอ้างอิง

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. (2547). *ศาสนาชีวิตและสังคม*. กรุงเทพมหานคร: ตาตาพับลิเคชั่น.
ทวีศักดิ์ สุขกมล. (2560). การใช้หลักสัปปุริสธรรมในการบริหารเชิงบูรณาการของผู้บริหาร เทศบาลตำบลป่าไผ่ อำเภอฟ้าไร่ จังหวัดเชียงใหม่. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2550). *ปัญญาในพระพุทธศาสนา*. พิมพ์ครั้งที่ 4.

นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.

พระสุตรฐ อธิปญฺโญ (ศิลาศิลป์). (2560). การพัฒนารูปแบบโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ตามหลัก
พุทธจริยธรรม. *วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานวัตกรรมเพื่อการพัฒนา
ท้องถิ่น*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2531). *พัฒนาตน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมล
คีมทอง.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). *การสร้างสรรคปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ*.
กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2548). *ทุกข์สำหรับเห็นแต่สุขสำหรับเป็น*. พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก.

_____. (2549). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. พิมพ์ครั้งที่ 11.

กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.

_____. (2549). *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์สยาม.

พระสุทัศน์ จารุธมฺโม (เย็นใจ). (2560). *วิเคราะห์การพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท*.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*
2500. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุนันท์ เพ็ชรพิรุณ. (2548). การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตาม
ทฤษฎีของพุทธทาสภิกขุ. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

อลิษา ตรีโรจนานนท์. (2560). การใช้กระบวนการทางปัญญาตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อการรู้เท่า
ทันสื่อของพระสงฆ์ไทย. *ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*.
บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เอื้อมอร ชลวร. (2553). การพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎี
บัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย.

